

Прясла пізньотрипільської культури із Західної Волині

З часу появи на Волині найдавнішого неолітичного посуду (приблизно 7,5 тис. років тому) в розпорядженні археологів з'являється нове важливе джерело історичної інформації. Воно не лише висвітлює побут, господарство, а є ключем виокремлення певних етнічних груп-культур, їх датування. Різноманітні матеріали про ідеологічні уявлення трипільців, їх міфологію, духовну культуру дають керамічні вироби. В різні часи про це писали Б. Богаєвський (1937), Є. Кричевський (1949), С. Бібіков (1953). Особливо вдало реконструкція трипільської міфології та ідеології здійснена Б. Рибаківим (1965, 1981).

Важливе інформативне значення має орнаментика старожитніх виробів: посуду, прясел, фігурок тощо, яка є не лише зразком первісного мистецтва, а й подає символи, закодований у них зміст важливих уявлень, понять, абстракцій. Виключно цінними у цьому контексті є сакральні вироби давнини. Посуд періодів неоліту, енеоліту, доби бронзи можна поділити з цього погляду на кілька груп: 1) позбавлений орнаменту; 2) декорований, але без особливого змісту, тобто певні його елементи залишалися традиційно притаманними для виробів певної етнічної групи; 3) сакральні керамічні вироби, що мали відношення до певних ритуалів, магічних дій тощо.

Такий посуд часто виготовлявся з особливим смаком, дбайливістю, він багато декорований по всій поверхні (навіть на донній частині: середньодніпровська культура), інколи на внутрішній – волино-люблінська культура, з розписом – пізньотрипільська (миски). Вироби цієї групи часто зустрічаємо в тшинецько-комарівській, стжижовській, трипільській культурах.

Багато орнаментовані керамічні вироби, посуд, фігурки, прясла, як шедеври первісного мистецтва, проливають світло на дивовижно багату духовну культуру прадавніх жителів краю.

Найбільш яскравим явищем на землях лісостепу заходу України, безсумнівно, була культура Кукутень-Трипілля. Її система декору, символів, знаків, елементів піктограм (навіть, в межах певних періодів та регіонів) дуже значна та розмаїта. Серед часто вживаних деталей декору можна назвати дерево життя, гребінку, ромби із вписаними в них рисками, прямий та косий хрести, змії, птахи, тварини (олень та ін), кути, вертикальні риси, рослини, паростки.

На пряслах найчастіше бачимо багатокутні зірки, промені, що відходять від центру у вигляді рисок або рядів ямок (у різній кількості – 4, 7

тощо), по-різному передані знаки хреста (рис. 1:1,3; рис. 2:3; рис. 4:2; рис. 5:3). Прясла – як тягарці до веретен – використовувалися для кращої обертовості і в свідомості людей пов'язувалися з рухом сонця, його обертанням.

За довгий час еволюції визначного етнокультурного явища Трипільля (приблизно 2500 років – до 2750 р. до н. е., за М. Відейком) відбувалася значна (часом невпізнана) еволюція мистецьких засобів відображення світу у власному сприйнятті. Деякі символи та ідеї протривали від початку до кінця, інші зникли. «Вічними» знаками були у них піктограми бика, символ світобудови – вічне дерево. У пізньому Трипіллі поступово зникають жіночі і дівочі фігурки. Їх змінюють скульптурки тварин.

І в пізньому періоді ПТК керамічні вироби Західної Волині залишаються пишно прикрашеними. Але мальованого декору стає все менше. Він покриває або всю посудину, або складається з простих ліній. Зате часто використовується орнамент із штампованих відтисків, рідше – прокреслень у вигляді заштрихованих кутів та ін.

Розквіт мистецтва розпису трипільської кераміки припадає на середній період (В), що пов'язується з апогеєм культури (матеріальної та духовної), міфотворчості. Розвивається сюжетний живопис, «у якому поряд з традиційними символами» плодючості зустрічаються зображення людей, оленів, козуль, биків, птахів, собак, кіз, зміїв (Энеолит СССР, 1982, С. 249-250). Часто поєднуються символи сонця та бика, різні зображення людей.

Первісні символи, їх значення, поширення в часі та просторі подав Аріель Голан (Голан, 1992). Так, пучок зигзагів можна трактувати як знак дощу. Перевернуту латинську букву S – як один з варіантів для позначення вологи. Свастика (хрест з завитками – знаками рослинності) в неоліті Передньої Азії служила ідеограмою «чотири сторони світу». Чотирикутник з крапкою всередині – знак землі (Голан, 1992, С. 114, 121, 123).

Найдавніші зображення хреста відомі ще в палеоліті. А. Голан гіпотетично припускав, що це було спрощене зображення летючого птаха. В пізніші часи (енеоліт) хрест став одним з солярних символів. Сонце уподібнювалося птахові, що летить по небу. Трикутники, прямокутники, у т. ч. вписані один в одного, символізували землю (Голан, 1992, С. 100, 132).

Ці та інші знаки, графеми мали смислове значення, були дописемним способом фіксації понять та уявлень, могли мати культовий зміст, бути емблемами племен, знаками власності. Інші символічні рисунки служили засобами магічної дії (Голан, 1992, с. 7).

Під час розкопок таких відомих пам'яток Волині, як Голишів, Хорів, Бодаки, Листвин, Костяниць, Малі Дорогостаї Олександром Цинкалов-

ським, Миколою Пелешиним, Віталієм Коноплею, Олександром Позіховським, Григорієм Охріменком знайдено чимало зразків мистецьких керамічних виробів Трипільської культури, що являють собою унікальне джерело для вивчення духовної культури первісного населення краю.

На поселенні Голишів знайдено понад 40 прясел. Середній їх діаметр – 3,5-4,5 см. Переважна більшість із них має конусоподібну форму. Висота їх – 3,5-2,5 см. Частина з них ангобована в рожевий колір, так само, як окремі фігурки бичків з цього поселення. Колір цих виробів здебільшого коричневий з різними відтінками. Є екземпляри темні, але в них наявна дуже дрібна домішка блискучої дрібноструктурної породи. Прясла коричневого кольору виготовлені з тої ж глини, що і фігурки бичків. Складається візуальне враження, що готувалася особлива глиняна маса, не надто вимішана, але після випалу дуже міцна. З усіх зібраних прясел та їх уламків видно, що неорнаментованих екземплярів було небагато – близько 20 % (лише 7). Решта орнаментовані з більшою або меншою ступінню аналогічності щодо інших з цього поселення або інших пізньотрипільських пам'яток Волині. Частина з прясел має відтиски по краю. Всього їх є сім. Відтиски різні – нанесені гострим або не гострим предметом, глибоко або ні, перпендикулярно чи наскіс, розріджено або густо (рис. 1:5,7,10; рис. 2:1) 27 відтисків (14, 14, 24, 23, 29) та ін. Найчастіше використовувався декор з променів, що відходять від центру в три, чотири (хрестоподібно), шість, шість, одинадцять, шість або чотири рази. Промені виконані по різному: рядком ямок (інколи подвійним), нігтевими відтисками (рис. 2:1), прокресленими лініями, подвійними лініями (рис.4:1). Орнамент наносився також і в кругову – ямками (сім), клинцями двічі (рис. 6:11,7), прокресленими лініями, відтисками шнура, рисочками, нанесеними, в напрямку до центру або боком (рис. 5:2).

Тобто помітною є різноманітність зображувальних засобів – і різних деталей декору. Деякі з цих елементів та мотивів мають аналогії у віддалених місцях волино-трипільської ойкумени – в Городську, Райках. Проте тут (на пам'ятках Західної Волині) відсутні малюнки, дерев, птахів, людей, змій, звірів.

Література

1. Бибиков С. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре // Материалы археологических исследований. – № 38. – М. – Л., 1953. – 460 с.
2. Борисова О., Охріменко Г., Складенко Н. Декор сакральних керамічних виробів давньої Волині // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XVI міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 2009. – С. 130-131.
3. Голан А. Миф и символ. – М.: Руслит, 1992.

4. Кричевский Е. Орнаментация глиняных сосудов у земледельческих племен неолитической Европы. – Уч. зап. МГУ. – 1949. – №85. – Вып. 13.

5. Рыбаков Б. Космология и мифология у земледельцев энеолита. – Советская археология. – 1965. – №1. – С. 42-43.

6. Рыбаков Б. Язычество древних славян. – М., 1981.

7. Энеолит СССР. – М.: Наука, 1982.

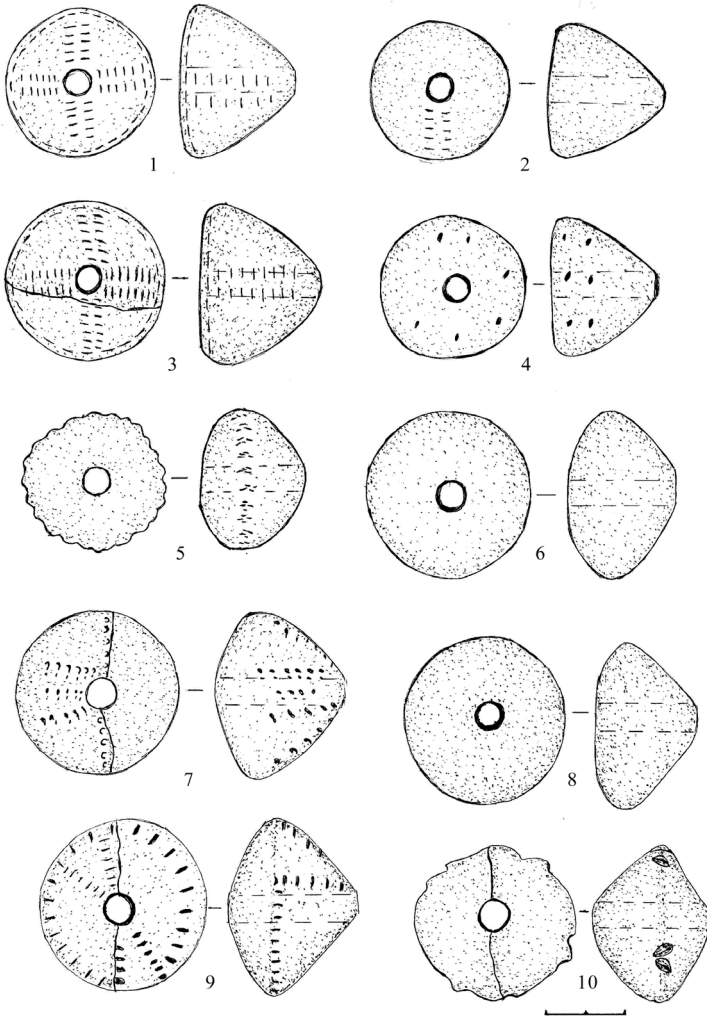


Рис. 1. Голишів. Прясла ПТК. Матеріали з культурного шару.

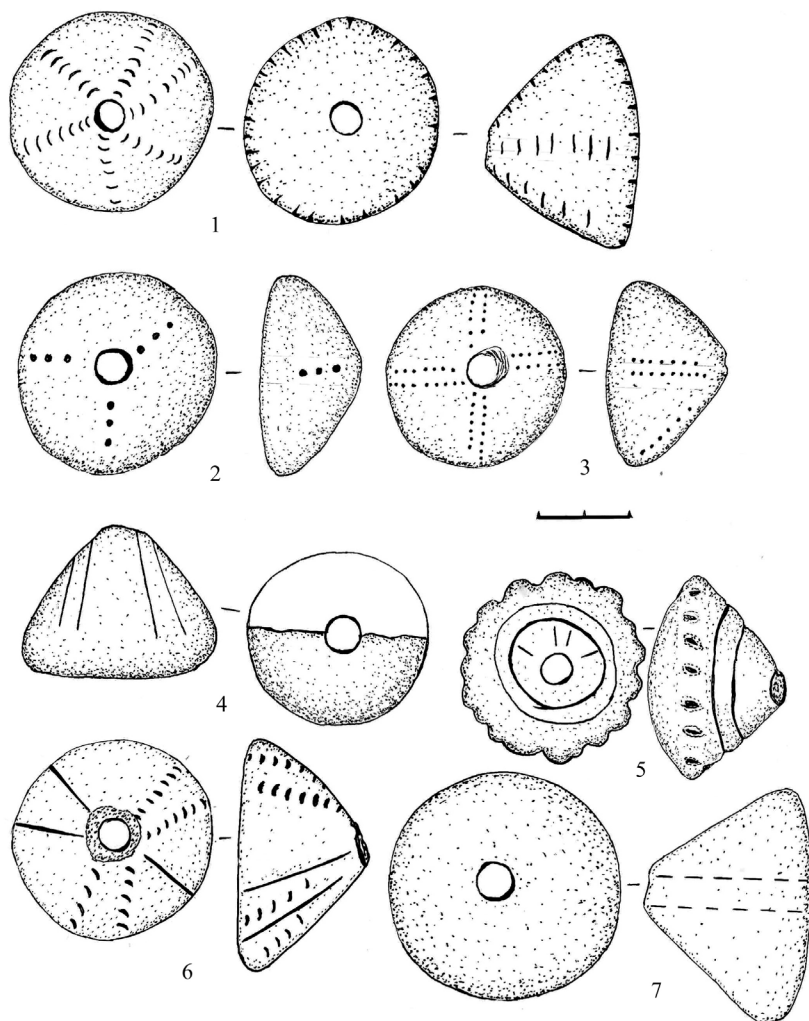


Рис. 2. Голишів. Прясла ПТК. Матеріали з культурного шару.

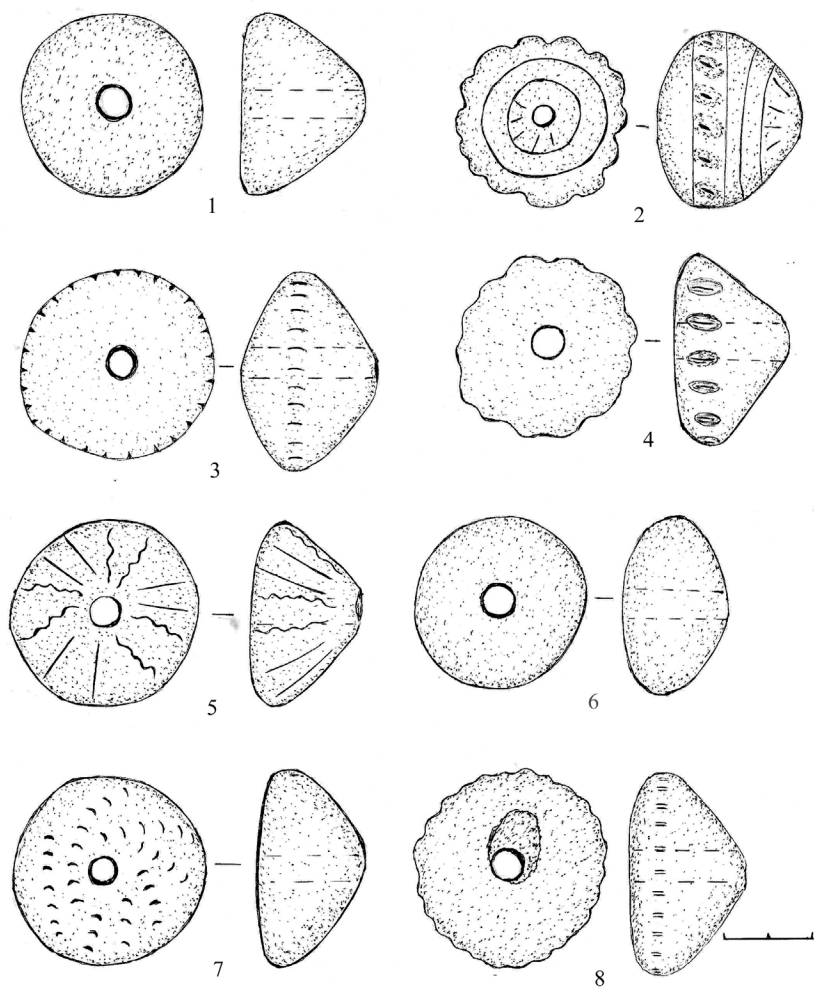


Рис. 3. Голишів. Прясла ПТК. Матеріали з культурного шару.

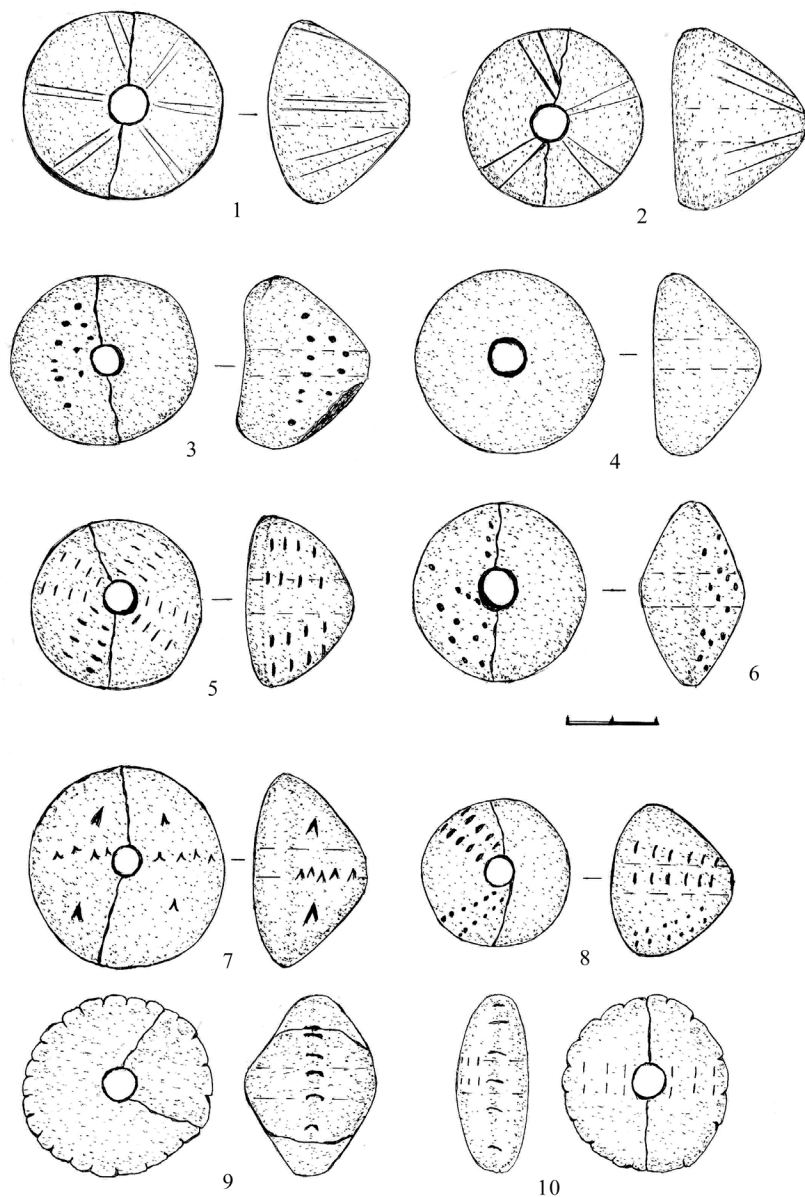


Рис. 4. Голишів. Прясла ПТК. Матеріали з культурного шару.

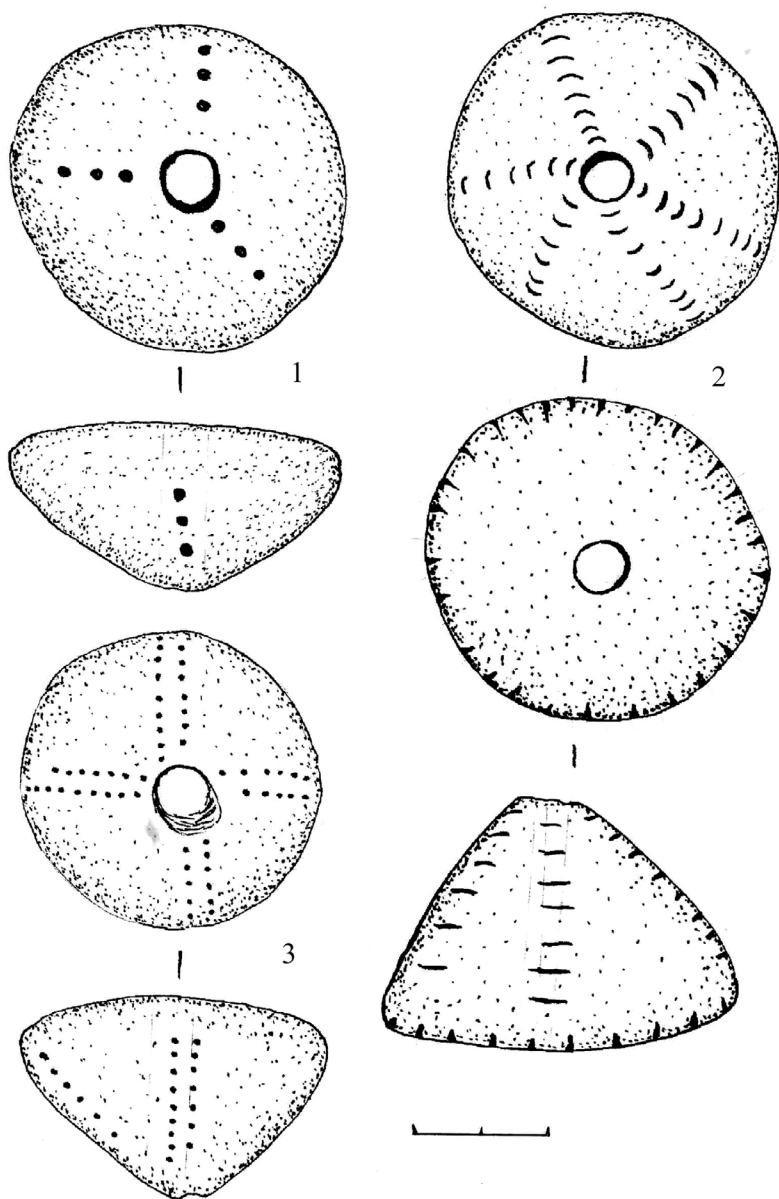


Рис. 5. Голишів. Прясла ПТК. Матеріали з культурного шару.

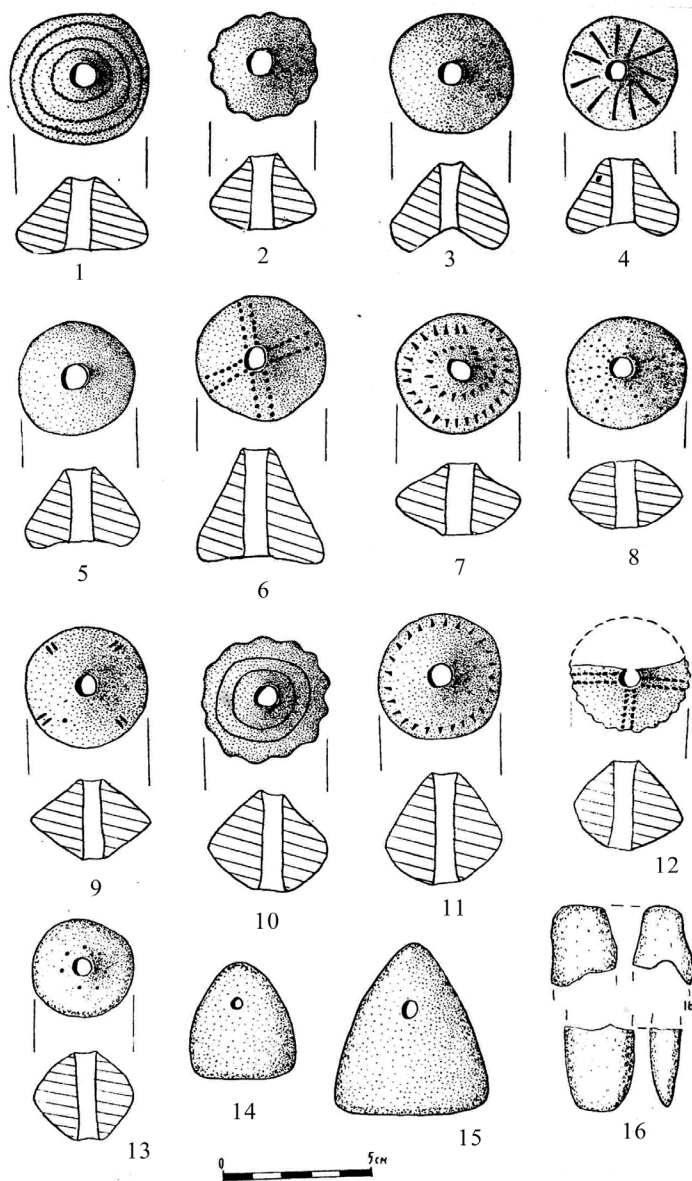


Рис. 6. Голишів. 1-13 – прясла, 14-15 – тягарці, 16 – керамічна модель сокирки. ПТК. Матеріали з культурного шару (за М. Пелешішиним).